

FIZAN'DA SÜRGÜN BİR İTTİHAÇÇI: CAMİ BEY*

*Seydi Vakkas TOPRAK***

Öz

Sultan II. Abdülhamid döneminde bir muhalefet örgütü olarak askerî okullarda teşkilatlanmış İttihatçıların sayısı zamanla azımsanmayacak kadar artmıştır. Padişaha muhalefet üzerine bir araya gelen İttihatçıların temel hedefi Meşrutiyet idaresini geri getirmektir. İktidar aleyhindeki faaliyetleri fark edilen İttihatçılar çeşitli cezalara çarptırılıyordu. Sultan II. Abdülhamid, ülkenin güzide okullarında okuyan bu muhalif gençlerin birikimlerini boşa harcamamak için mezun olduklarında onları memleketin sorunlu bölgelerinde görevlendirmektedir. Harp Okulu'ndan mezun olduktan sonra memleketin bir köşesine tayin edilen İttihatçılardan biri de Cami Bey'dir. Cami Bey, mezuniyetinden sonra yüzbaşı rütbesiyle, kaymakam olarak Fizan'a gönderilmiştir. Büyük Sahra Çölü'nün kuzeyini kapsayan sürgün mintikası Fizan, bu sıralarda kuzeyden İtalyan, batı ve güneyden Fransız ve doğudan İngiltere sömürgeciliğinin hedefidir. Üç büyük sömürgeci güç arasında Osmanlı menfaatlerini korumaya çalışan Cami Bey, aynı zamanda sömürgecilere karşı yerli kabilelerin korunması görevini de üstlenmiştir. Bu çalışmada, Cami Bey'in Trablusgarp ve Fizan'daki faaliyetleri ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cami Bey, Büyük Sahra Çölü, Fizan, sömürgecilik, II. Meşrutiyet.

* Bu makale, *Türk Tarih Kurumu* tarafından 25 Kasım 2014 tarihinde Ankara'da düzenlenen *İttihatçılar ve İttihatçılık Sempozyumu*'nda sunulan "Fizan'da Sürgün Bir İttihatçı: Cami Bey" başlıklı bildiri esas alınarak hazırlanmıştır.

** Yrd. Doç. Dr. Adiyaman Üniversitesi, Tarih Bölümü, seyditoprak@gmail.com

AN EXILE YOUNG TURK IN FEZZAN: JAMI BEY

Abstract

During the reign of Sultan Abdulhamid II, The Young Turks who were organizing themselves in the military schools as an opposition organization increased in number which can not be ignored. The main target of The Young Turks who came together on the base of opposing *padishah* was bringing the Constitutional Government back. The Young Turks Whose activities against the authority were uncovered were sentenced to several penalties. To get benefit from these opponent youngsters who attended to the most eminent schools of the country Sultan Abdulhamid II charged them in the hotspots of the country after their graduation. One of The young Turks who was charged to a remote part of the country is Jami Bey. After his graduation he was sent to Fezzan with the rank of captain as district governor. Fezzan an exile region which covers the North of The Sahara, from the North by Italian and from the West and the East by the English colonialism was on target. Among three major colonialists Jami Bey tried to save The Ottoman interests and he took the responsibility of protecting the native tribes against the colonialists. In this study Jami Bey's activities in Tripoli and Fezzan will be approached.

Keywords: *Jami Bey, The Sahara Desert, Fezzan, colonialism, The Second Constitutionalism.*

1. GİRİŞ

İttihatçıların II. Abdülhamit dönemindeki faaliyetleri ve gördükleri baskılar hakkında çok sayıda araştırma olmakla birlikte, bu dönemde uzak yerlere gönderilmiş, zor şartlarda hizmet etmiş bazı İttihatçılar ise neredeyse unutulmuştur. Trablusgarp'a yarı sürgün (Baykurt, 2009: vii) olarak gitmiş, Fizan'da asker ve kaymakam olarak hizmet etmiş ve 1908 ile 1912 yıllarında iki dönem Fizan mebusu olarak Mebusan Meclisi'nde görev yapmış olan Cami Bey de, daha sonraları neredeyse unutulmaya terk edilmiş bir İttihatçıdır.

Cami Bey, 1878 (hicrî 1293) yılında İstanbul'da doğmuştur (Yiner, 2013: 408). Babası, aslen Çankırlılı olan Süvari Birinci Ferik Mehmet Münir Paşa'dır. Cami Bey'in asıl adı Abdülkadir bin Mehmet Münir'dir. Trablusgarp'ta görevli iken, emrinde çalıştığı Recep Paşa, *Molla Cami* isminden esinlenerek kendisine *Cami* ismini vermiştir. Bundan sonra daha çok *Abdülkadir Cami* ve *Cami* isimleriyle tanınmıştır. İlkokul öğreniminden sonra Soğukçeşme Askerî Rüştiyesi'ne gitmiştir. Rüştiyeden sonra devam ettiği Kuleli ve daha sonra gittiği Harbiye mekteplerinin süvari sınıfında eğitimini tamamlayarak 1896 tarihinde, on sekiz yaşındayken, teğmen (mülazım-ı sani) rütbesiyle mezun olmuştur (Baykurt, 2009: xi).

Harbiye Mektebi'ndeki öğrencilik yıllarında Fransızca öğrenen Cami Bey, o dönemde revaçta olan hürriyet ve eşitlik fikirlerinden etkilenmiştir. Bu nedenle takibe uğramış, mezuniyetinden hemen sonra da Trablusgarp'a atanmış ve dört arkadaşıyla birlikte *Kayseri* adlı bir gemiye bindirilerek İstanbul'dan uzaklaştırılmıştır (Baykurt, 2009: 4).

İttihat ve Terakki içinde bile muhalif düşünceleriyle dikkat çeken Cami Bey, yeni Türkiye'nin de ilk muhaliflerindendir. Birinci TBMM'de milletvekili ve Dâhiliye vekili olarak bulunmuş ve TBMM'nin Roma temsilcisiyken görevine son verilince Türkiye'ye gelmemiştir. İstanbul'un işgalden kurtarılmasından sonra yurda dönmüş ve bir süre siyasetten uzak durmuştur. Öğretmenlik, çevirmenlik ve gazetecilik yaparak geçimini sağlamaya çalışırken, bir yandan da yeniden siyasi faaliyetlerde bulunarak sol bir parti kurmaya çalışmıştır. İstanbul'da 1949'da vefat ettiğinde emeklilik hakkı bile yoktu (Demirel, 2007: 188). Bu çalışma, Cami Bey'in Trablusgarp ve Fizan'daki faaliyetlerini ortaya çıkarmak amacıyla hazırlanmıştır.

1.1.Trablusgarp'taki Faaliyetleri

Cami Bey, Harbiye Mektebi'nin son sınıfındayken İttihatçı olduğu gerekçesiyle takip edilenlerden olduğu için mezun olur olmaz, o devrin sürgün yeri olan Trablus'a yarı sürgün olarak tayin edilmiştir. Trablusgarp'a süvari teğmeni olarak gönderilen Cami Bey ve arkadaşlarını taşıyan *Kayseri Vapuru* 28 Nisan 1896 günü Trablus Limanı'na varmıştır. Cami Bey, ilk olarak Trablus'taki süvari alayında göreve başlamıştır. Cami Bey ve diğer sürgünler, Trablus'ta buldukları süre boyunca, Avrupa postalarının Tunus üzerinden getirdikleri gazete ve yayınları alıyor, bu yayınlar sayesinde memleketin içinde bulunduğu siyasi durumu yakından takip edebiliyorlardı. Bu sırada Trablusgarp'ta vali olarak Ahmet Rasim Paşa bulunuyordu. Tecrübeli bir devlet adamı olan vali, Jön Türk hayranı, hür fikirli biri olduğundan sürgünlere oldukça rahat bir ortam sağlamıştı. Daha sonra Trablusgarp valisi olan Namık Bey ise Abdülhamit yanlıydı (Baykurt, 2009: 4-10, 15, 37-38).

Cami Bey, Namık Bey'in valiliğinin ilk zamanlarında, 1897 yılının Ocak ayında, Bingazi'ye gönderilmiş, Kasım ayı ortalarına kadar Bingazi'nin Arap ve Berberi göçebe kabileleri ile Senûsî (Artuç, 2013) zaviyelerinin bulunduğu dağlık bölgelerinde görev yapmıştır. Bingazi'de dış dünyaya kapalı olarak hizmet ettiği on aylık sürenin ardından 18 Kasım 1897 tarihinde Trablus Askeri Rüştiyesi'ne öğretmen olarak dönmüştür. Rüştiye'deki öğretmenliği sırasında jurnalcilerin ihbarlarına hedef olmuş, jurnaller neticesinde, İstanbul'dan gelen emir üzerine kışlada hapse atılmıştır (Baykurt, 2009: 39, 43, 245). Bu arada vali Namık Paşa, resmi yazışmalardaki bazı sahteciliklerden dolayı padişahın gazabına uğramış ve 1898 yılında azledilmiştir. Yerine Trablusgarp komutanı ve vali vekili olarak, o sırada Bağdat'ta VI. Ordu komutanı olarak bulunan Müşir Recep Paşa atanmıştır. Recep Paşa, 2 Temmuz 1898 tarihinde Trablusgarp'a vali olarak tayin edildikten

kısa bir süre sonra vilayete gelerek görevine başlamıştır (Bilgi, 1999: 84-85; Yiner, 2006: 160; Baykurt, 2009: 141-144).

XX. yüzyıl başlarında Trablusgarp Eyaleti sömürgeci devletlerin tehdidi altındaydı. Büyük Sahra'nın Fizan bölgesine doğru yayılmaya çalışan Fransızlar, özellikle Sudan ticaret yolunun geçtiği Canet Vahası'nı kontrole almaya çalışmaktaydılar. Fransız tehlikesine karşı Recep Paşa, bölgede Cami Bey'i görevlendirmiştir. Cami Bey'in, üç yıl boyunca görev yaptığı Canet ve Gat (Ghat), Fizan'ın önemli yerleşim alanları ve Büyük Sahra'ya doğru giden yolların geçiş noktalarıydı. Cami Bey'in deyimiyle Fizan; Tunus'tan başlayarak Sirte Körfezi'ne kadar batıdan doğuya doğru uzanan bölgenin güney kısmıdır (Baykurt, 2009: 3; Baykurt, 2011: 73; Cami, 1326: 78). XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren sömürgeci devletlerin hedefi haline gelen bu bölge, Osmanlıların Kuzey Afrika'da egemen olmasıyla Türk yönetimine girmişti. İlk olarak, Cezayir'i ele geçiren Barbaros Hayrettin Paşa'nın devlet hizmetine girmesiyle Kuzey Afrika'da Osmanlı hâkimiyeti başlamıştı (Uzunçarşılı, 1994: 370-373; Bilgi, 1999: 81-83). Fizan ve çevresinin içinde bulunduğu Büyük Sahra'nın kuzey kısımları ise Trablusgarp'ın 1551 yılında Kaptan-ı Derya Sinan Paşa ve Turgut Reis tarafından alınmasından sonra Osmanlı yönetimine girmişti (Toprak, 2012: 231).

Osmanlıların *Garp Ocakları* olarak adlandırdığı bölge içerisinde yer alan Fizan, XIX. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlıların sürgün bölgesi olmuştu. Meşrutiyet döneminde padişaha muhalefet edenlerin önemli bir kısmı Fizan'a sürülmüştü. Dünyanın ulaşılması en zor, en ırak ve soyutlanmış coğrafyalarından biri olan Fizan, sürgünlerin gönderildiği bölgeler içerisinde şartları en ağır olanıydı. Günümüzde Libya olarak bilinen eski Trablusgarp Vilayeti sınırları içerisinde yer alan Fizan, Akdeniz kıyılarından yaklaşık 600 km içeride, Büyük Sahra Çölü'nün doğusundaki vahaları içine alan, güneyi ve kuzeyi dağlarla, doğusu Libya çölüyle ve batısı uçsuz bucaksız Büyük Sahra Çölü'yle kaplı bir tecrit bölgesiydi.

Yağmurun neredeyse hiç yağmadığı, çöl kumlarıyla kaplı, Anadolu'nun dörtte üçü büyüklüğündeki bu coğrafyanın hayat kaynağı yer altı sularıydı. Burada yer altı su tabakasının yüzeye yaklaştığı yegâne yaşam alanları vahalardı. Bölge XIX. yüzyıl sonu ve XX. yüzyıl başlarında İstanbul'dan uzaklaştırılan memurların sürüldüğü bir açık hava hapisanesi olma özelliğiyle öne çıkmıştır (Acehan, 2008: 25-26).

Cami Bey'in deyimiyle, eski yönetim, hürriyet isteyenleri cezalandırmak için Trablusgarp'a ve Fizan'a sürgüne gönderiyordu. Eski yönetimin bölgeyle ilgili anlayışı, dâhiliye nazırının, Fizan zindanlarının sürgünleri taşıyamayacak bir hale geldiğine ilişkin şikâyetlere cevap olarak "Fizan hapisanesinin bize kesinlikle lüzumu vardır, genişletilmesi için ne kadar masraf lazımsa hızlı bir şekilde yazılı olarak bildirilmesi" şeklindeki emrinden anlaşılmaktadır (Cami. 1326: 4-5).

Özellikle, II. Abdülhamit'e karşı başarısız bir darbe girişiminde bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin üyelerinden, suçlu bulunan 77 kişinin 1897 yılı Eylül ayında *Şeref Vapuru'na* bindirilerek Fizan'a sürülmeleri meşhur bir hadise olarak hafızalara yerleşmiştir (Baykurt, 2009: 44-47, 143; Acehan, 2008: 23). Ayrıca bölgede, çeşitli görevlerle sürgüne gönderilen memur ve subayların sayısının da çoğalmış olduğunu belirtmek gerekir. Trablusgarp Valisi Recep Paşa'nın İttihatçı sürgünleri koruması, Afrika'nın bu zorlu coğrafyasında Jön Türklerin etkinliğinin artmasına sebep olmuştu (Kurtcephe, 1995: 22; Kahraman, 1996: 163). Avrupa'daki Jön Türklerin ihtilalci fikirlerini destekleyen ve onlarla temas halinde olan Recep Paşa, emrindeki bu idealist gençleri himaye etmekte ve yakın çalışma arkadaşlarını bunlar arasından seçmekteydi (Çaycı, 1995: 137; Birecikli, 2012: 685-687; Yiner, 2006: 175-177; Yiner, 2007: 508).

Uzun süre yarı sürgün olarak uzak diyarlarda çalışmış olan Recep Paşa, sürgünlerin halinden anlıyordu. Ayrıca II. Abdülhamid saltanatının yılmaz bir düşmanı olmuştu. Yaveri Şevket Bey'in İttihatçıları örgütlemesine ve Avrupa'da

bulunan Jön Türklerle temas kurmasına da müsaade ediyordu. Cami Bey de, bu sırada Trablusgarp'ta hürriyet taraftarlarıyla birlikte, yeni özgürlükçü fikirlerin yayılmasına çalışmış, Recep Paşa'nın himayesi altında Trablusgarp'ta Jön Türkleri bir araya getirmek için çaba sarf etmiştir (Baykurt, 2009: xii: 144-146).

Cami Bey, Müşir Recep Paşa'nın takdirini kazanarak bir müddet yaverliğini yapmıştır. Ayrıca, Recep Paşa'nın himayesi altında, Trablusgarp'ta, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin örgütlenme faaliyetlerini organize etmiştir. Trablusgarp'ta Jön Türkleri koruması, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra, Said Paşa hükümetinin istifası üzerine, kurulan Kâmil Paşa hükümetinde Recep Paşa'nın Harbiye Nazırı olmasında etkili olmuş olmalıdır (Turfan, 2003: 184, 262; Yiner, 2006: 258-260; Koloğlu, 2008: 77).

1.2. Canet'teki Faaliyetleri

Cezayir ve Tunus'u ellerinde bulunduran Fransızlar, Akdeniz limanlarından Sudan'a uzanan ticaret yolunun geçtiği güzergâhları kontrollerine almak istiyorlardı. Hedeflerine ulaşmak amacıyla Sudan ticaret yolunun önemli bir noktasında bulunan ve Fizan sınırları içinde yer alan Canet kasabasını ele geçirmek üzere harekete geçmişlerdi. Fransızlar, ilk olarak bir subaylarını, askerî kimliğini gizleyerek, daha önceki Avrupalı seyyahlar gibi sivil kıyafetle, 1890'da Canet'e yollamışlardı. Daha sonra da buraları askerî olarak kontrollerine almak için teşebbüslerini yoğunlaştırmışlardı. Osmanlı Devleti de, kuzeyden Sudan'a giden ticaret yolunun Fransızların eline geçmesini engellemek niyetinde olduğu gibi, durumdan rahatsız olan Canet Emiri Şeyh Amud, Fransızların bölgede yayılma faaliyetleri konusunda Osmanlı Devleti'ne şikâyetle bulunmuştu. Fransızların Büyük Sahra bölgesindeki faaliyetlerine mani olmak isteyen Trablusgarp Valisi Recep Paşa, buraya gönüllü gitmek isteyen yaveri Yüzbaşı Abdülkadir Cami Bey'i 1904'te küçük bir müfreze ile Fizan'a gönderdi. Vilayet, bu küçük kuvvetin bölgeye gönderilme amacını, Canet'teki eski nahiye idaresini

yeniden tesis etme, Gat ile Canet arasındaki yolun güvenliği ve tüccarların korunması için gerekli tedbirlerin alınması olarak açıkladı. Cami Bey'in Fizan'a doğru ilerlediğini öğrenen Fransızlar ise, bu hareketi, Osmanlıların bölgeye asker sevki olarak değerlendirdiler ve Sudan'dan kuzeye doğru yönelerek bazı yerleri işgal ettiler (Çaycı, 1995: 139; Kavas, 1999: 193).

Fransızların Büyük Sahra bölgesindeki faaliyetlerini engellemek isteyen Trablusgarp Valisi Recep Paşa, 1906'da, yaveri Abdülkadir Cami Bey'e kolağası rütbesi vererek, onu bir müfrezenin başında Canet'e gönderdi. Trablus'tan 6 Temmuz 1906 tarihinde yola çıkan Cami Bey, uzun ve meşakkatli geçen altı aylık bir yolculuktan sonra 4 Aralık 1906 günü Gat şehrine varabildi. Cami Bey, müfrezesiyle birlikte Fizan taburu için otuz asker de götürmekteydi. Ayrıca kafilende Bornu'ya giden Bornu İngiliz Rezidanı Hans Fişer de bulunuyordu (Baykurt, 2009: 48-186, 225-226; Cami, 1326: 3). Cami Bey'in maiyetiyle birlikte, Fizan'ın en ücra yeri olan Murzuk'a 22 Ağustos 1907 tarihinde ulaşması, burada bulunan Fizan mutasarrıfını hiç memnun etmemişti. Kafilenin yoluna devam edebilmesi için mutasarrıfın bedevilerden deveci ve deve temin etmesi gerekiyordu. Ancak bunu bir azil sebebi yapmak niyetinde olan mutasarrıf, hiç oralı olmamıştı. Devecileri bulmak için, Akdeniz'den Sudan'a giden kervan yollarını kontrollerinde tutan bedevî kabilesi olan Tuarekler (Cami, 1326) arasına gitmek zorunda kalan Cami Bey'in telgrafı üzerine, vilayet idaresi mutasarrıfı azletmiştir. Murzuk'ta kaldığı sürede, orada birkaç bezirgânın halkı çeşitli hilelerle ekonomik yönden köle haline getirdiğini fark eden Cami Bey, bölgenin içler acısı durumunu 16 Şubat 1907 tarihinde bir yazıyla Recep Paşa'ya bildirmiştir. Murzuk'tan alınan haberler, Fransızların, Cami Bey ve müfrezesi hakkında önceden bilgi sahibi olduğunu gösteriyordu. Fransızlar, bölgeye gönderilen Osmanlı müfrezesinin Bilma ve Canet üzerine gönderildiğini sandıklarından, Bilma Vahası'nı işgale başlamışlar, sonra da Canet üzerine hareket etmişlerdir. Ancak Cami Bey'den önce Canet'e varamayacaklarını

anlayınca da Babiâli nezdinde diplomatik teşebbüslerde bulunarak, kurulacak olan sınır komisyonunun kararına kadar, bölgenin tarafsızlığını sağlamışlardır (Baykurt, 2009: 48-186).

Bu müfreze ile ancak Gat'a kadar gidebilen Cami Bey, bazen Gat merkezinde, bazen de çölde bulunan yerleşim yerlerinde müfrezesiyle bulunarak bölgeyi kontrol altına aldı (Baykurt, 2009: 221). Bu müfrezeden haberdar olan Fransızlar, durumun kötü sonuçlar doğurabileceğini İstanbul'da gündeme getirince, Babiâli, tereddüt göstererek 1906 yılı Eylül ayında geri adım atmıştı bile. Fransa, Cami Bey'in komutasındaki birliğin Canet'e yerleşmesini engellemek için İstanbul'daki elçisi vasıtasıyla Babiâli'ye üst üste notalar vererek Osmanlı hükümeti üzerinde baskı kurmuştu. Verdiği notalarla, Osmanlı askerlerinin Bilma, Kavar ve Canet'e gönderilmesini protesto eden Fransa, bu durumun Fransa sınırlarının ihlali anlamına geldiğini ve Fransız hükümetinin gerekli tedbirleri alacağı uyarısında bulunuluyordu. Paris Elçiliği ve Trablusgarp Vilayeti'yle yazışmalar yapan Babiâli, Fransa ile bir savaşı göze alamadığından anlaşma yoluna gitmişti. Sonuçta, Babiâli, Canet üzerine gönderilen askeri birliğe geri dönmesi talimatı verildiğini Fransa'ya bildirmişti (Çaycı, 1995: 138-143; Kavas, 1999: 172, 187-188). Babiâli'nin bu çekingen tavrı hiçbir olumlu sonuç vermemiş, bilakis devletin güçsüzlüğünü ortaya koymuştu. Osmanlı Devleti'nin askeri bir harekâttan kaçındığını gören Fransa, bölgedeki bazı yerleri rahat bir şekilde işgale başlamıştır (Kurtcephe, 1995: 21-22).

Sudan'dan Kongo'ya kadar açmak istedikleri yolu Canet üzerinden geçirmek için büyük uğraş veren Fransızlar, Cami Bey'in 1908'de mebus seçilerek bölgeden ayrılmasıyla daha rahat hareket etmişlerdir. Fransızlarla yaptığı mücadeleyi kaybeden Tuareklerin lideri, Fransız egemenliği altında yaşamayı kabul etmeyerek, Cami Bey'in daveti üzerine, ailesiyle birlikte Osmanlı topraklarına gelerek yerleşti. Hoggar Tuareklerinin lideri Şeyh Attisi, Cami Bey'in daveti

üzerine Osmanlı topraklarına gelerek Gat'a yerleşmiş, daha sonra Şati, Gadames ve son olarak Tarat vadisinde ikamet etmiştir (Çaycı, 1995: 139; Kavas, 1999: 193).

1.3. Gat Kaymakamlığı

Gat, Osmanlı idaresine geçmeden önce *Tevatlı Ensar* ailelerinin yönetiminde bulunmaktaydı. Osmanlılar burada idareyi ele aldıktan sonra da bu aileler yönetimde kalmaya devam ettiler (Kavas, 1999: 183). Cami Bey'in Gat kaymakamı olarak atandığı sırada, yine Ensar ailesinden Hasan el-Ensârî Efendi, Gat'ta kaymakam olarak bulunuyordu (BOA, BEO, 3068/230049; Cami, 1326: 163-164).

Canet'e Fransızların yerleşmesine engel olunması ve Tuarek kabilesinin devlete bağlılığının sağlanması gibi işlerle de görevli olan Süvari Kolağası Abdülkadir Cami Bey, Hasan el-Ensârî Efendi'nin azledilmesinden sonra, onun yerine Gat Kazası kaymakamı olarak atanmıştır. Dâhiliye Nezareti'nin Sadaret'e sunduğu 24 Mart 1907 (9 Safer 1325) tarihli yazıda (BOA, DH. MKT., 926/24); Trablusgarp Vilayeti'nden gelen telgrafla, Gat Kazası'nın önemi ve orada kaymakam olarak bulunan Hasan el-Ensârî Efendi'nin idaredeki yetersizliği nedeniyle, Canet ve Tuarek işleriyle görevli olan Süvari Kolağası Cami Bey'in Gat kaymakamı olarak atanmasının istendiği ifade edilmektedir. Yazıda, Sadaret'in de uygun görmesi durumunda, Cami Bey'in Gat'a kaymakam olarak atanması istenmektedir (BOA, DH. MKT., 926/24; Baykurt, 2009: 202). Cami Bey'in, Gat'a kaymakam olarak atanmasını, Me'mûrîn-i Mülkiye Komisyonu (BOA, DH. MKT., 926/24) kararı üzerine uygun gören sadaret tezkeresi, 24 Mart 1907 tarih ve 119 numara ile hazırlanmıştır. Sadaret tezkeresi üzerine 30 Mayıs 1907 (17 Rebiülahir 1325) tarihinde padişah iradesi ile Cami Bey'in atanması kesinleşmiş ve durum kendisine tebliğ edilmiştir (BOA, BEO, 3068/230049; Kavas, 1999: 186).

Dâhiliye Nezareti, Trablusgarp Valiliği ve Seraskerliğe 20 Haziran 1907 tarihinde bir yazı göndererek, Canet ve Tuarek işleriyle görevli olan Süvari Kolağası Cami Bey'in Gat kaymakamı olarak tayin edildiğinin daha önceden bildirildiğini belirtmiştir. Cami Bey'e kaymakamlık ücreti olarak aylık 1.500 kuruş maaş tahsis edildiğini belirten Dâhiliye Nezareti'nin yazısı, Cami Bey'in göreve başlama ve selefinin görevden ayrılma tarihlerinin bildirilmesini istemektedir (BOA, DH.MKT., 926/24).

Gat Kazası'na kaymakam olarak atanan Cami Bey'e, aynı zamanda Fransız tehlikesine karşı Canet'teki eski nahiye idaresini yeniden canlandırmak, tüccarların güvenliğini sağlamak ve burada bulunan sancak-ı şerifi korumak görevleri de verilmişti (Çaycı, 1995: 138-139).

Aslında Cami Bey'in, Gat'a ilk gidişi, yukarıda belirtildiği gibi 1906 yılında olmuştu. Kaymakamlık görevi icabı vergi toplaması gerektiğinden, Gat kaza merkezi ve bağlı yerlerdeki ahalinin sayısını tespit etmek amacıyla yaptığı nüfus sayımı sonucunda, vergi vermekle yükümlü yerli ahali nüfusunun bin üç yüz kişi olduğunu saptamıştır. Gat'ın toplam nüfusu ise daha fazladır. Toplam nüfusa hurmalıklarda çalışan iki bin kadar köle erkek ve kadını da eklemek gerekir (Cami, 1326: 163; Baykurt, 2009: Çaycı, 1995: 203). Yörenin önemli gelir kaynağı olan hurma ağaçlarını da sayan kaymakam, hurma ağaçları ve nüfusa göre bir vergi miktarını belirlemiştir. Ayrıca, bölgeye yararlı hizmetlerde bulunarak, bedevilerin bozduğu asayişini yeniden sağlamış, idari işlerin daha düzenli yapılabilmesi için Gat merkezinde bir hükümet konağı inşa etmiştir (Baykurt, 2009: 186; Kavas, 1999: 186).

Cami Bey, Gat Kaymakamlığı görevi sırasında devlete faydalı hizmetlerde bulunmuştur. Başarıları Trablusgarp valisi tarafından takdirle karşılanmış ve İstanbul'a yazılan yazılarda Gat Kaymakamı Cami Bey'in taltif edilmesi teklif edilmiştir. Babiâli, Trablusgarp Vilayeti'nin yazılarını karşılıksız bırakmamış,

kaymakamı Mecîdî ve Osmânî nişanlarıyla ödüllendirmiştir. Yine kaymakamlık hizmetini başarıyla yürüttüğünden dolayı Cami Bey'e 17 Kasım 1907 tarihinde, dördüncü rütbeden Osmânî nişanı verilmiştir (BOA, DH.MKT., 1211/19).

Aşar ve diğer vergilerin toplanması, devlet yükümlülüklerinin uygulanması ve halka yardım edilmesi gibi konularda başarılı olan Cami Bey'in, kaymakam bulunduğu Gat Kazası'nda bir hükümet konağı da yaptırması üzerine Trablusgarb Valiliği, İstanbul'a başvurarak bu başarılarından dolayı kaymakamın ödüllendirilmesini talep etmiştir. Cami Bey'e, üçüncü rütbeden Mecîdî nişanı verilmesi için, 25 Eylül 1907 tarihinde Mabeyn'e gönderilen sadaret tezkeresi üzerine, padişahın bu isteği uygun gördüğüne dair iradesi 25 Kasım 1907 (19 Şevval 1325) tarihinde çıkmıştır (BOA, İ.TAL., 437/39).

Cami Bey, yaklaşık iki yıl boyunca yaptığı Gat kaymakamlığı sırasında Tuareklerin arasında yaşamış ve onları yakından tanıma fırsatı bulmuştur (Kavas, 1999; 186-172). Tuareklerin karakter özelliklerini, yaşam tarzlarını ve yaşadıkları bölgenin coğrafya, iklim ve geçim kaynaklarını yazdığı *Trablusgarb'dan Sahrâ-yı Kebîre Doğru* isimli eserinde ayrıntılı olarak tasvir etmiştir (Cami, 1326).

Cami Bey, İkinci Meşrutiyet'in ilanı üzerine 1908 yılında yapılan seçimlerde Fizan mebusu seçilince Gat Kaymakamlığı'ndan ayrılarak İstanbul'a dönmüştür (BOA, DH, ŞFR, 409/135-3).

1.4. Fizan'dan Mebus Seçilmesi ve Mebusluğuna Yapılan İtirazlar

II. Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı Umûmî Meclisi'nin açılması gerekmektedir. Ancak, henüz meclisin seçimle belirlenen kısmı olan Mebusan Meclisi üyelerinin belirleneceği bir seçim kanunu mevcut değildi. 1876 seçimleri *Talimat-ı Muvakkate* (Toprak, 2013: 169-190) denilen geçici bir kanunla yapılmıştı. Daha sonra bir kanun taslağı hazırlamış, ancak bu kanun onaylanmadan meclis tatil

edilmişti. Meşrutiyetin yeniden ilanıyla *İntihâb-ı Mebûsân Kânûn-ı Muvakkatı* (*Takvim-i Vekayi*, 20 Eylül 1324: 2-3) adlı bu kanun layihası padişah tarafından onaylanarak yürürlüğe konmuş ve 1908 seçimleri bu kanuna göre yapılmıştır (Demir, 1994: 24–25; Gökbayır, 2012, 74–75).

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yapılan ilk seçimleri ülkenin dört bir köşesinde İttihat ve Terakki mensupları kazanmıştı. Durum, Trablusgarp Vilayeti için de aynıydı. Fizan'da yapılan seçimi de, cemiyetin bir üyesi olan Gat Kaymakamı Cami Bey kazanmıştı. Fizan seçimlerinde en çok oyu alan Hacı Senûsî Efendi istifa ettiğinden, ikinci sırada bulunan Cami Bey'e mebusluk mazbatası verilmiş ve durum Trablusgarp Vilayet merkezine bildirilmişti (Yiner, 2013: 409, 436-437; Demirel, 2010, 194, 217).

Cami Bey'in mebus seçildiğine dair mazbata, Fizan'da, *Liva İdare Meclisi* ve *Teftiş Heyeti* tarafından hazırlanarak 30 Aralık 1908 (17 Kânûn-ı evvel 1324) tarihinde telgrafla Trablusgarp'a gönderilmiştir (BOA, DH. MKT., 2723/90). Mazbatanın vilayet merkezine ulaştığı sırada, Cami Bey'in mebusluğuna yapılan itirazlarla ilgili şikâyetler de vilayet idaresinin gündeminde yerini almıştı. Seçim sonuçlarına itiraz edilmiş olduğundan, vilayet idaresi durumu İstanbul'dan sorma ihtiyacı duymuştur. Bu durumda, 3 Ağustos 1908 tarihinde yürürlüğe girmiş olan *İntihab-ı Mebusan Kanunu*'nda açıkça belirtildiği gibi ikinci bir seçimin yapılması gerektiği belirtilerek izin istenmiştir (*Takvî-i Vekayi*, 20 Eylül 1324: 3; Demir, 1994: 25; Karakoç, 2006: 590-591). Dâhiliye Nezareti gelen yazıyı acil olarak Mebusan Meclisi'ne havale etmiştir (BOA, DH. MKT., 2723/90).

Mebus seçilen Cami Bey için Fizan'da mazbata düzenlenmiş ve kendisine teslim edilmişti. Mazbatanın vilayet merkezi olan Trablusgarp'ta tasdik edilerek mebus seçilen kişiye verilmesi gerekmekteydi. Ancak yasal bir sebep olmadığı halde Cami Bey'in mazbatasını vilayet merkezinde bekletilmiştir. Durumdan rahatsız olan Fizan sakinleri adına, tüccardan ve *Heyet-i İntihabiye* ve *Meclis-i İdare* azası

olan Şerif Senûsî, bu durumu 4 Şubat 1908 (17 Kânûn-ı sâni 1324) tarihinde bir telgrafla Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir (BOA, DH. ŞFR., 409/135).

Cami Bey'in mebusluğu itiraz konusu olduğundan, mazbatasını alarak meclisteki görevine başlaması bir hayli zaman almıştır. Cami Bey'in mebus seçilmesine çeşitli gerekçelerle itirazlar yapılmıştır. Bu itirazlardan biri, onun vilayet nüfusuna kayıtlı olmadığı şeklindedir. Belgedeki tabirle, yabancı nüfusuna kayıtlı olması mebus olmasına engeldir. Trablusgarb Vali Vekili Mehmed Ali imzasıyla Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 20 Şubat 1909 tarihli telgrafa göre Cami Bey, yabancı defterinde kayıtlı olduğundan, meclise gelmesi durumunda mebusluğu reddedilecektir (BOA, DH. MKT., 2723/90; Yiner, 2013: 409). Bir diğer itiraz da, Cami Bey'in Fizan'da uzun süren memurluğu sırasında, uhdesine verilen ödenekleri ve topladığı vergileri zimmetine geçirdiği iddiasıdır. Bu şikâyetler uzun süre devam ettiği gibi, 11 Haziran 1909 tarihinde Maliye Nezareti'ne de bir şikâyet dilekçesi gönderilmiştir (Koloğlu, 2003: XIII, 64-66; Yiner, 2013: 410, 431).

Cami Bey ise, bu itirazlardan haberdar olmuş ve Trablusgarp Valiliği'ne müracaat ederek, seçim kanunu gereğince, mazbatasının tasdik edilerek kendisine verilmesi gerektiğini, mebusluğunun ancak Mebusan Meclisi tarafından reddedilebileceğini belirtmiştir. Bunun üzerine Fizan'dan aldığı mazbata, Trablusgarp'ta *İntihâb-ı Meb'ûsân Hey'et-i Teftişiyyesi* tarafından incelenmiş ve 2 red oyuna karşılık 16 kabul oyuyla onaylanmıştır. Böylece mebusluğu vilayet idaresi tarafından tasdik edilmiş ve sonuç Trablusgarp Valisi Ahmed Fevzi Paşa tarafından telgrafla Dâhiliye Nezâreti'ne bildirilmiştir. Valinin bu telgrafı, 21 Şubat 1909 tarihinde, kesin bir karar verilmesi için Mebusan Meclisi'ne havale edilmiştir (BOA, DH.MKT., 2745/96; Yiner, 2013: 410, 435).

İtirazlarla ilgili evrak Mebusan Meclisi'ne ulaşınca, 1 Mart 1909 tarihinde mecliste yapılan görüşmede Cami Bey'in mebusluğuna yapılan itirazlar

değerlendirilmiştir. İtiraz belgeleri mecliste okunarak, Fizan'da çoğunluğun oyunu alan zatin istifa etmiş olduğu, mebus seçilen ikinci sıradaki Kolağası Cami Bey'in ise Fizan'ın yerlisi olmadığı için mebus olamayacağı yönündeki iddialar tartışılmıştır. Cami Bey'in mebusluğunun kabul edilip edilmeyeceği veya üçüncü sırada bulunan Fizan'ın yerlisi zatin mı mebus olması gerektiği tartışılırken, Konya mebusu Vehbi Efendi, istifa eden mebusun yerine kimsenin tayin edilemeyeceğini, yeniden seçim yapılması gerektiğini gündeme getirmiştir. Vehbi Efendi'nin görüşü destek bulunca, meclis reisi bu görüşü oylamaya sunmuştur. Çoğunluk oyuyla Fizan'da yeniden seçim yapılmasına karar verilmiştir. Böylece sekiz-on yıldır Trablusgarp ve Fizan'da görev yapan Cami Bey'in mebusluğu meclis tarafından reddedilmiş ve seçimin yenilenmesine karar verilmiştir. Bu kararı, 2 Mart 1909 tarihinde bir yazıyla Dâhiliye Nezareti'ne bildiren meclis, nezaretten Fizan Sancağı seçimlerinin yenilenmesi için gereğinin yapılmasını istemiştir (Koloğlu, 2003: XIII, 28-32; Yiner, 2013: 409-411, 434).

Seçimlerin yenilenmesi için Trablusgarp Vilayeti'ne, Dâhiliye Nezareti tarafından 7 Mart 1909 tarihinde telgrafla emir gönderilmesi üzerine Fizan seçimleri yeniden yapılmıştır. Fizan'da tekrarlanan seçim sonucunda Cami Bey ikinci defa mebusluğa seçilmiştir. Cami Bey'in Fizan'dan oy çokluğuyla mebus seçildiğine dair teftiş heyeti tarafından mazbata düzenlenerek kendisine verilmiştir (Yiner, 2013: 411, 432).

Mazbata, Fizan'dan Trablusgarp vilayet merkezine zamanında gönderilmiş olmasına rağmen, Cami Bey'in mebusluğuna itirazlar devam ettiği için, vilayet idaresinin mazbatayı İstanbul'a göndermesi gecikmiştir. Bunun üzerine Cami Bey, bir dilekçe ile Mebusan Meclisi Başkanlığı'na başvurarak, kanuna aykırı olarak tutulan mazbatasının gönderilmesinin sağlanmasını istemiştir. Meclis Başkanı Ahmed Rıza imzasıyla Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen 20 Mayıs 1909 tarihli yazıyla, Gat eski kaymakamı Cami Bey'in dilekçesinde belirttiği kanuna

aykırı durumun derhal giderilerek gereğinin yapılması ve sonucun bildirilmesi istenmiştir. Dâhiliye Nezareti de, Trablusgarp Vilayeti'nden, ikinci defa Fizan mebusu olarak seçilen Cami Bey'in mazbatasının gönderilmemesinin sebebinin acil olarak bildirilmesini istemiştir (BOA, DH.MKT., 2821/13).

Bu sırada Fizan'da yeniden yapılan seçimle ilgili belgeler ve düzenlenmiş olan mazbata, Trablusgarp'ta vali ve on dokuz üyeden oluşan bir heyetçe incelenmiş ve onaylanmıştır. Cami Bey'in vilayet ahalisinden olmadığı yönünde itirazlar devam ettiğinden, heyette, onay kararı oy çokluğuyla alınmıştır (Yiner, 2013: 412, 430). Dâhiliye Nezareti'ne 23 Nisan 1909 tarihinde ulaşan Trablusgarp Vilayeti'nin Fizan seçimiyle ilgili yazısı, Cami Bey'in 2 ret oyuna karşılık 15 kabul oyu ile mebus seçildiğini bildirmekteydi. Dâhiliye Nezareti'nin 6 Mayıs 1909 tarihli yazısı Mebusan Meclisi'ne ulaştıktan sonra meclis gündemine alınmıştır (Yiner, 2013: 412, 425-429).

Cami Bey'in mebusluk mazbatasını meclise ulaştığında, hakkındaki şikâyetler de birikmişti. Mecliste, 19 Haziran 1909 günü Hums Mebusu Mustafa Efendi'nin, Cami Bey hakkında verdiği takrir ve Cami Bey'in meclise yolladığı savunması gündeme alınmıştır. Mustafa Efendi, Cami Bey'in Gat kaymakamlığı sırasında, Sudan'a gidip gelmekte olan tüccardan aldığı vergileri zimmetine geçirdiğini ve Trablusgarp ahalisinden olmadığını ileri sürerek mebusluğunun reddedilmesini istemiştir. Cami Bey ise, savunmasında iddiaları reddederek Gat'taki hizmetlerini aktarmış, iddia sahiplerinin iddialarını ispatlaması durumunda mebusluktan çekileceğini belirtmiştir. Mebuslar da Cami Bey'e yöneltilen suçlamalar üzerinde fikirlerini açıklamışlardır. Tartışmalar daha çok mebus seçilen kişinin, Kanun-i Esasi gereği, seçildiği vilayet halkından olması hususu üzerinde yoğunlaşmıştır. Çankırı Mebusu Tevfik Bey, Cami Bey'in Fizan'da sürgünde buldukları sırada kendilerini nasıl koruduğunu, hürriyet taraftarlığını ve Gat'taki hizmetlerini anlatarak mebusluğunun onaylanmasını istemiştir. Konuşmacılar tarafından, üç

ay önce de aynı konunun mecliste gündeme geldiği, o sırada Cami Bey'in vilayet nüfusuna kayıtlı olduğuna dair belge olmadığından mebusluğunun reddedildiği, şimdi ise aynı kişinin yeniden seçildiği ve nüfusa kayıtlı olduğuna dair bir tezkerenin de belgeleri arasında bulunduğu dile getirilerek mebusluğunun onaylanması istenmiştir. Yapılan oylamada çoğunluk oyu ile Cami Bey'in Fizan mebusluğu onaylanmıştır (Koloğlu, 2003: 64-70).

Diğer taraftan, Mebusan Meclisi'nin Cami Bey'in mazbatasının gönderilmeme nedenini soran yazısına, Trablusgarp'tan gelen cevap yazısı Dâhiliye Nezareti'ne ulaşmıştır. Mebusan Meclisi'ne, Dâhiliye Nezareti'nden 3 Temmuz 1909 tarihinde bildirilen yazıda, Abdülkadir Cami Bey'in mazbatasının Trablusgarp Eyaleti'nden 20 Haziran 1909 tarihli yazı ile gönderildiğinin bildirildiği ifade edilmiştir (BOA, DH.MKT., 2865/10).

1.5. Fizan Mebusluğu

Mebusluk görevine başlamasında sorunlar çıkan Cami Bey'in mebusluğu onaylandıktan sonra harcırahının da ödenmesi emri çıkmıştır. Dâhiliye Nezareti'nden Maliye Vezareti'ne yazılan 26 Haziran 1909 (8 Cemaziyelahir 1327) tarihli yazıda, Fizan Mebusu Cami Bey'in 12.220 kuruş olan harcırahının 1325 senesine mahsuben ödenmesi istenmiştir (BOA, DH.MKT., 2857/69).

Cami Bey mebus olarak İstanbul'a geldikten sonra, sömürgeci devletlerin Trablusgarp üzerindeki emelleri devam etmiştir. Trablusgarp'ın Tunus ve Cezayir ile olan sınırları Osmanlı Devleti ile Fransa arasında eskisi gibi büyük bir sorun olmaya devam etmiştir. Özellikle Canet kasabası civarında Fransızların, Osmanlı askerlerine saldırdıklarıyla ilgili haberler İstanbul'a gelmeye devam etmiştir. Bu problemi, Osmanlı Devleti'nin hukukunun korunması yönünde çözmeye çalışan Babîâli, sınır işleriyle ilgili sorunların çözümünü Hariciye Nezareti'ne havale etmiştir. Hariciye Nezareti, konuyla ilgili daha önce yapılan tüm işlemlerin

gözden geçirilerek, gerekirse Fizan Mebusu Abdülkadir Cami Bey'den de bilgi alınarak bir rapor hazırlanması kararı almıştır. Ayrıca bu sınır meselesiyle ilgili olarak Babıâli'de Meclis-i Mahsus'tan da bir rapor hazırlaması istenmiştir (BOA, BEO., 3610/270717). Bu konuda yardımı istenen Cami Bey, bir müşavir gibi çalışarak Trablusgarp ve Afrika'da çıkan sorunlarla ilgilenmiştir.

Cami Bey, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin bir üyesi ve Fizan mebusu olarak mecliste bulunmaktaydı. Mebusan Meclisi'ndeki çalışmaları sırasında mensubu bulunduğu İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin *Hizb-i Terakki* (Tunaya, 1998: 63, 281) olarak anılan sol eğilimli kolunun kurucuları arasında yer almıştır. Partisiyle yaşadığı görüş ayrılığı nedeniyle 1910'da İttihat ve Terakki'den ayrılmıştır (Yiner, 2013: 409; Demirel, 2010: 184-185).

Cami Bey, mebusluğu sırasında Trablusgarp ve Fizan'la ilgili sorunlarla daima yakından ilgilenmiştir. Mecliste 19 Nisan 1911'de yaptığı konuşmada, Fransızların çöl insanlarıyla birlik olarak bölgede terör estirdiğini, Osmanlı tebaasını yıldırmaya çalıştığını belirterek, Osmanlılara tabi deveci ve kervanların eşkiya olmadığını savunmuştur (Koloğlu, 2003: XX).

Mebusluğu süresince memleketin her sorunuyla ilgilenmiş, özellikle Trablusgarp ve Fizan'la ilgili problemlerle ilgili öneriler vermiş ve görüşlerini açıklamıştır. Trablusgarp halkından asker alınması, Fizan'dan alınan vergilerin yeniden düzenlenmesi, aşar vergisi ile hurma ağaçlarından alınan verginin kaldırılması, 1907'den itibaren sürmekte olan kuraklık nedeniyle sıkıntı çeken Trablusgarp halkına yardım edilmesi (Kurtcephe, 1995: 26), buradaki zeytinliklerin genişletilmesi ve korunması, Fizan'da görev yapan memurların özlük haklarının iyileştirilmesi gibi konularda mecliste düzenlemeler yapılması için önayak olmuştur. Mecliste, dış politikayla ilgili düzenlemeler yapılırken, özellikle Osmanlı Afrika'sı ve bölgeyle ilgili tecrübelerini meclise aktarmaktan geri kalmamıştır. İngiltere ve Fransa'nın Afrika'da nüfuz edinme çabaları,

İngiltere'nin Orta Afrika'da doğu-batı istikametinde bir hat oluşturmaya çalışması, Fransa'nın Büyük Sahra'dan geçen ticaret yolunu güney-kuzey istikametinde kontrol altına almak için Osmanlı topraklarına saldırmalarıyla ilgili olayları açıklarken, kendi tecrübelerini de meclise sunarak yol göstermeye çalışmıştır (Koloğlu, 2003).

Cami Bey, Fizan mebusluğu görevi sırasında Fizan'a bir ziyarette de bulunmuştur. Hükümet de bu ziyaretle yakından ilgilenmiş ve gerekli tedbirlerin alınması için ilgili makamlara gerekli talimatları göndermiştir. Fizan mebusunun bölgeye gideceği, Dâhiliye Nezareti tarafından 7 Haziran 1911 (9 Cemaziyelahir 1329) tarihli yazılarıyla Harbiye Nezareti'ne ve Trablusgarp valisine bildirilmiştir. Bazı hususlar için Fizan'a gidecek olan Cami Bey'e Trablusgarp'ta refakat etmek üzere Rifat Paşazade Mülazım-ı Sâni Vahid Bey'in görevlendirildiği, bir zabitin de Harbiye Nezareti tarafından görevlendirilmesi, vilayetteki işlerinde Cami Bey'e kolaylık gösterilmesi ve yardımcı olunması istenmiştir (BOA, DH.SYS., 36/14). İtalyan'ının Trablusgarp'ı işgalinden on yedi gün önce gerçekleşen Cami Bey'in bu ziyareti, üzerinde durulması gereken bir konudur. Cami Bey, Murzuk'a kadar gitmiş ve Azgar Tuareklerinin liderleriyle görüşmeler yapmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından önce uzun yıllar Trablusgarp'ta asker olarak bulunmuş olan ve son iki yılını Gat kaymakamı olarak geçiren Cami Bey, bölgede büyük bir şöhrete sahipti. Cami Bey'in bu ziyaretinin amacının Tuareklerden oluşan süvari müfrezeleri kurmak olduğu ve bu görevin kendisine Babiâli tarafından şifahen söylendiği ileri sürülmüştür (Çaycı, 1995: 163).

Diğer taraftan, Osmanlı Mebusan Meclisi 18 Ocak 1912 tarihinde padişah iradesiyle feshedilerek birinci devre çalışmalarına son verilmişti. Üç ay içinde seçimlerin yapılarak yeni meclisin toplanması gerekiyordu. Seçimler kanuni süresi içinde tamamlanarak Mebusan ve Ayan kısımlarından oluşan Meclis-i

Umumi 18 Nisan 1912 tarihinde Padişah Mehmed Reşad'ın nutkuyla açılmıştır (Koloğlu, 2003: 559-560).

Bu kapsamda, Trablusgarp'ta İtalyan işgalinin sürdüğü 1912 yılında Mebusan Meclisi üyeliği için Fizan'da yapılan seçimlerde Cami Bey, en fazla oyu alarak ikinci kez Fizan'dan mebus seçilmiştir. Seçimden sonra, seçim teftiş komisyonu 9 Nisan 1912 tarihinde mazbata düzenlemiştir. Fizan'da tanzim edilen mazbata vilayet merkezine gitmiş, Trablusgarp valisi ve müftüsünün de içinde bulunduğu heyet, mazbatayı 2 Mayıs 1912 tarihinde tasdik etmiştir. İstanbul'a gönderilen seçim sonuçları, Dâhiliye Nezareti tarafından 6 Mayıs 1912 tarihinde meclis başkanlığına iletilmiştir. İkinci kez Fizan'dan mebus seçilen Cami Bey'in durumu mecliste görüşülerek, seçim sonuçları tasdik edilmiştir. Böylece Cami Bey'in mebusluğu kesinlik kazanmıştır (Yiner, 2013: 412, 425-427).

Cami Bey, mebusluğu sırasında, 1912 yılı sonuna kadar süvari yüzbaşı rütbesinde asker sayılıyordu. Kendi isteğiyle, askeri sınıftan ayrılarak ihtiyat sınıfına geçmek için Harbiye Nezareti'ne müracaatta bulunmuştur. Harbiye Nezareti Süvari Dairesi tahkikatta bulunarak, Cami Bey'in on beş yılı aşkın bir süre fiilen asker olarak hizmet ettiği ve istifa ederek ihtiyat sınıfına ayrılmaya kanunen hakkı bulunduğunu 22 Aralık 1912 tarihinde nezaret makamına bildirmiştir. Aynı gün Harbiye Nezareti de konuyla ilgili uygun görüşünü sadarete arz etmiştir. Sadrazam ve Harbiye nazırının bu naklini uygun gören yazısı üzerine 21 Aralık 1912 tarihinde padişahın iradesi çıkmıştır (BOA, İ. DUİT., 11/111). Böylece Cami Bey fiili askerlikten ihtiyat sınıfına geçmiştir.

2. SONUÇ

II. Abdülhamit döneminde Afrika'ya sürgün olarak gönderilen İttihat ve Terakkicilerden biri olan Cami Bey, Trablusgarp ve Fizan'da önemli hizmetlerde

bulunmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Trablusgarp'ta teşkilatlanmasını sağladığı gibi, Fizan'a sürgün olarak gönderilen Jön Türkleri de korumuştur.

Asker olarak görev yaptığı Fizan'ın Canet ve Gat bölgelerini sömürgeci Fransızlardan korumak için emrindeki küçük müfrezeyle büyük bir çaba sarf etmiştir.

Kaymakam olarak bulunduğu Gat Kazası'nda, devlet hizmetini sağlıklı olarak verebilmek için bir hükümet konağı yaptırmıştır. Çöl kabileleri arasında sükûneti sağlamış ve Tuarek bedevilerini Osmanlı hizmetine almıştır. Ayrıca vergileri düzenli toplayabilmek için nüfus sayımı yaptığı gibi, Gat'ın önemli bir gelir kaynağı olan hurma ağaçlarının sayısını tespit etmiştir.

II. Meşrutiyet döneminde 1908 ve 1912 seçimlerini kazanmış ve Fizan mebusu olarak Mebusan Meclisi'ne katılmıştır. Özellikle Trablusgarp ve Fizan'la ilgili meselerde mecliste yapılan çalışmalarda etkin roller üstlenmiştir. TBMM'nin açılışından sonra da milletvekili ve bakan olarak hizmet etmiştir. Yeni rejimle ters düştüğünden, TBMM'nin Roma temsilcisiyken görevden alınca yurda dönmemiştir.

KAYNAKÇA**Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA) Kaynakları**

BOA, *BEO.*, 3610/270717.

BOA, *BEO.*, 3068/230049.

BOA, *DH. ŞFR.*, 409/135-3.

BOA, *DH. MKT.*, 2723/90.

BOA, *DH. MKT.*, 926/24.

BOA, *DH. ŞFR.*, 409/135.

BOA, *DH.MKT.*, 1211/19.

BOA, *DH.MKT.*, 2745/96.

BOA, *DH.MKT.*, 2821/13.

BOA, *DH.MKT.*, 2857/69.

BOA, *DH.MKT.*, 2865/10.

BOA, *DH.MKT.*, 926/24.

BOA, *DH.SYS.*, 36/14.

BOA, *İ.TAL.*, 437/39.

BOA, *İ. DÜİT.*, 11/111.

Acehan, A. (2008). "Osmanlı Devleti'nin Sürgün Politikası ve Sürgün Yerleri".

Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 1(5): 12-29.

Artuç, N. (2013). *İttihatçı-senûsî ilişkileri (1908-1918)*. İstanbul: Bilge Kültür

Sanat Yayınları.

Baykurt, C. (2009). *Cami Baykurt'un Anılarıyla Son Osmanlı Afrikası'nda Hayat,*

Çöl İnsanları, Sürgünler ve Jön Türkler. Haz., Arı İnan. İstanbul: İş Bankası

Kültür Yay.

Baykurt, C. (2011). *Trablusgarb'tan Sahrâ-yı Kebîre Doğru*. Sadeleştiren, Yüksel

Kanar. İstanbul: Ark Yayınları.

- Bilgi, N. (1999). "Trablusgarb'a Dair Bir Layiha". Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Sayı III: 81-11.
- Birecikli, İ. B. (2012). "Sultan II. Abdülhamid'e karşı Başarısız Bir Darbe Teşebbüsü". Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi, 1 (1): 683-697.
- Cami, (1326). *Trablusgarb'dan sahrâ-yı kebîre doğru*. İstanbul: Nişân Babikyân Matbaası.
- Çaycı, A. (1995). *Büyük sahra'da Türk-Fransız rekabeti (1858-1911)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Demir, F. (1994). *İkinci Meşrutiyet Dönemi Meclis-i Mebusan Seçimleri (1908-1914)*. Yayınlanmamış doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir.
- Demirel, A. (2010). *İlk meclis'in vekilleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Demirel, M. (2007). Cami Baykurt. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*, Sol. VIII. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Gökbayır, S. (2012). "Gizli Bir Cemiyetten İktidara: Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1908 Seçimleri Siyasi Programı". Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(1): 61-96.
- Kahraman, K. (1996). Fizan. *İslam Ansiklopedisi*, XIII, İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kavas, A. (1999). "Büyük Sahra'da Gat Kazasının Kurulması ve Osmanlı-Tevarık Münasebetleri". İslam Araştırmaları Dergisi, 3: 171-195.
- Koloğlu, O. (2003). *Osmanlı meclislerinde Libya ve Libyalılar*. İstanbul: Boyut Kitapları Yayınları.
- Koloğlu, O. (2008). *Fizan korkusundan Libya mücahitliğine*. İstanbul: Truva Yayınları.
- Kurtcephe, İ. (1995). *Türk İtalyan ilişkileri (1911-1916)*. Ankara: TTK Yayınları.
- Takvim-i Vekayi Gazetesi*, 20 Eylül 1324.

- Toprak, S. V. (2012). "Osmanlı Yönetiminde Kuzey Afrika Garp Ocakları". *Türkiyat Mecmuası*, 22, (Bahar 2012): 223–236.
- Toprak, S. V. (2013). "İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu". *Sosyoloji Dergisi*, 26: 169–190.
- Tunaya, T. Z. (1998). *Türkiye’de siyasal partiler*. I. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turfan, M. N. (2003). *Jön Türklerin yükselişi-siyaset, asker ve Osmanlının çöküşü*. İstanbul: Alkım Yayınları.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1994). *Osmanlı Tarihi*. II. Ankara: TTK Yayınları.
- Yiner, A. (2006). *Müşir Recep Paşa’nın Askeri ve Siyasi Hayatı (1842–1908)*. Yayınlanmamış doktora tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yiner, A. (2007). Müşir Recep Paş., *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 34, İstanbul, s. 508.
- Yiner, A. (2013). "Farklı İki Meclisten Bir Portre: Abdülkadir Cami Bey". *Turkish-Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkic*, 8 (11): 407–437.

EXTENDED ABSTRACT

During the reign of Sultan Abdulhamid II, The Young Turks who were organizing themselves in the military schools as an opposition organization increased in number which can not be ignored. The main target of The Young Turks who came together on the base of opposing *padishah* was bringing the Constitutional Government back. The Young Turks Whose activities against the authority were uncovered were sentenced to several penalties. To get benefit from these opponent youngsters who attended to the most eminent schools of the country Sultan Abdulhamid II charged them in the hotspots of the country after their graduation. One of The young Turks who was charged to a remote

part of the country is Jami Bey. After his graduation he was sent to Fezzan with the rank of captain as district governor. Fezzan an exile region which covers the North of The Sahara, from the North by Italian and from the West and the East by the English colonialism was on target. Among three major colonialists Jami Bey tried to save The Ottoman interests and he took the responsibility of protecting the native tribes against the colonialists. In this study Jami Bey's activities in Tripoli and Fezzan will be approached.

There are a lot of researches about the activities of The Young Turks and the oppression they came across during the reign of Abdulhamid II. Notwithstanding, some of The Young Turks who was sent to remote locations and worked under the hard conditions are almost forgotten. One of these forgotten people is Abdulkadir Jami Bey who had been sent to Fezzan as a semi-exile. Jami Bey served as soldier and district governor for long years and he won the elections held between the years 1908 and 1912 became parliamentarian of the Fezzan twice and served under this title in the *Meclis-i Mebusan*. However, in the foundation process of the new Turkey State, Jami Bey is one of The Young Turks who had almost been forgotten and abandoned to his fate.

Jami Bey, one of the Young Turks who had been exiled to The North Afrika in the time of Abdulhamid II, served for important duties. While doing his formal duties on the other hand was making efforts for the organization of Committee of Union and Progress in Tripoli. Also he was saving the Young Turks exiled to Tripoli and Fezzan.

Where he was performing his duty as a soldier he made a big effort to protect the Janet and Gat districts of Fezzan from the French colonialists. Additionally, Jami Bey's standing in the way of the French going forward in the sovereignty area of Ottomans in the desert resulted in diplomatic strife between Paris and İstanbul. He built a government office to give state service better. He provided

peacefulness among the tribes living in the desert. And he succeeded to put the Tuaregs, who were known with their independent behaviours , under the Ottoman service. Also he took a census and counted the date trees which were an important income source of Gat.

In the time of The second Constitutionalism he won the elections of 1908 and 1912 and participated to the *Meclis-i Mebusan* as the parliamentarian of Fezzan. Especially in the works related to Tripoli and Fezzan he played an important role. He was in the parliament as a member of Committee of Union and Progress and Fezzan parliamentarian. However, his political views were not matching up with the views of his party. While the views of the party inclined to nationalism his views were under the effect of Left idea. By the time he seperated from his party in terms of thoughts. There were some other people who had Left thought in the party. The efforts of founding a Left party were completed. He was among the founder of the *Hizb-i Terakki* a branch of Union and Progress Party which had left inclinations. As a result of this he had some thought conflicts with his party and this took him to leave Union and Progress in 1910.

During his membership in the *Meclis-i Mebusan* he had a strong interest in the problems related to Fezzan and Tripoli. In one of his speech in The Parliament on 19 April 1911 he says that French had become alliance with the bedouin tribes and was terrorising and tried to discourage Ottoman subjects. He says that camel drivers and caravans subjets of Ottoman are not bandits and that they should have been protected.

During his deputyship he was interested in all problems of the country, especially gave notices of motion. And at every chance he did not refrain himself from uttering his opinions. Inducting from Tripoli people, rearragement of the taxes taken from Fezzan, the removal of *Ashar* tax and the tax taken from

date palms. He took the lead for the arrangements in the parliament like helping people who has been suffering from the draught which has been continued since 1907, protecting the olive groves and widening their area and amelioration of the personal benefits of civil servants working in Fezzan. When the foreign affairs related to the Ottoman Africa were discussed he did not fail expressing his experiences to the parliament. While explaining the efforts of England to have a line in the middle Africa in the West-East direction and France's attack against the Ottoman lands to get the control of the way passing through The Sahara in the North-South direction Jami Bey presented his experiences to the parliament and shared them.

Jami Bey visited Fezzan while he was a *Mebus* of Fezzan. This visit is very important because it was just before the Italian occupation of Tripoli. The government also had interested in this visit of him closely and sent the necessary orders to the related officials and wanted them to take measures needed. As a matter of fact *Harbiye Nezareti* (Ministry of War) was informed by Dahiliye Nezareti (Domestic Affairs Ministry) about his visit to the region. A military official was charged to accompany Jami Bey and it was demanded that another one be charged by *Harbiye Nezareti*. Also it was demanded that they should be helpful with the affairs of him in the *vilayet*. His travel to Fezzan which was 17 days before the Italian occupation is a topic which must be focused on. Jami Bey went up to the Murzuk and had interview with the leaders of Azgar Tuaregs. Jami Bey who had been in Tripoli long years before the declaration of The Second Constitutionalism had a big fame in the region. It is claimed that Jami Bey did this travel to establish mounted troops composed of Tuaregs and he was charged by Bab-ı Ali for this mission.

Within this context, in the year 1912 when the Italian occupation of Tripoli was in continue Jami Bey was elected second time in the elections held in Fezzan for

Meclis-i Mebusan. The official report which was prepared in Fezzan accepted in the center of Vilayet and sent to Istanbul. Jami Bey's second parliamentary was discussed in The Assamble and the results were accepted. Thus his parliamentary became absolute. During his parliamentary Jami Bey was still accepted as a soldier who has cavalier captain rank until the end of 1912. With his own decision he applied to Harbiye Nezareti to be transferred from soldiery to reserve class. Cavalier office of Harbiye Nezareti conducted an inquiry and decided that Jami Bey had the right to leave from soldiery and pass to reserve because of his 15 years soldiery actual service and Harbiye Nezareti was informed about this. And *Harbiye Nezareti* presented its confermation thought to the Sadaret. On these correspondences conforming his transfer *Padishah's Irade* was written in 21 December 1912 and he officially was transferred to reserve class. Until the collapse of The Ottoman State he worked for the country and after the opening of TBMM also he continued to serve as parliamentarian and minister. As long as he differed from the new regime Jami Bey was discharged from his position while he was representative of TBMM in Rome.